

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ
ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 14

КНИГА 2

2010

УДК 37.013-053.5(082)

ББК 74.200я43

Т 43

Рецензенти:

В.В. Радул, доктор педагогічних наук, професор

Г.М. Лактіонова, доктор педагогічних наук.

Редакційна колегія:

І.Д. Бех, доктор психологічних наук, дійсний член НАПН України;

В.М. Оржеховська, доктор педагогічних наук, професор;

В.В. Вербицький, доктор педагогічних наук;

О.Л. Кононко, доктор психологічних наук, професор;

Н.Є. Миропольська, доктор педагогічних наук, професор;

І.Д. Зверева, доктор педагогічних наук, професор;

Г.П. Пустовіт, доктор педагогічних наук, професор.

*Рекомендовано вченою радою Інституту
проблем виховання НАПН України
(Протокол № 6 від 24 червня 2010 р.)*

**Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та
Т43 учнівської молоді. Збірник наукових праць. - Вип. 14. книга 2. –
Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г., 2010. – 604 с.**

ISBN 978-966-2124-71-2

До збірника ввійшли наукові праці вітчизняних учених у галузі теорії та методики виховання в освітніх закладах України. Автори спрямували свій науковий пошук на багатоаспектне висвітлення шляхів реалізації сучасних підходів до змісту, форм і технологій виховної роботи.

За достовірність фактів, дат, назв і т.ін. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Збірник зареєстрований ВАК України як фахове видання (Постанова президії ВАК України від 10.02.2010 р. № 1-05/1).

УДК 37.013-053.5(082)

ББК 74.200я43

© Інститут проблем виховання
НАПН України, 2010

© Видавець ПП. Зволейко Д.Г.

оформлення, обкладинка, макет, 2010

ISBN 978-966-2124-71-2

УДК 37.034

О.П. Третяк, м. Кіровоград

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ

Стаття присвячена актуальній проблемі виховання ціннісного ставлення до людини. Обґрунтовується необхідність подальшої розробки методик і технологій виховання ціннісного ставлення до людини, починаючи з дошкільного віку.

Ключові слова: виховання, ціннісне ставлення до людини.

Важливою ознакою демократичних змін в Україні є інтерес та ціннісне ставлення до людини, тоді як у тоталітарному суспільстві людині відводиться роль "гвинтика" та засобу досягнення суспільних цілей.

Особистість, її свідомість формуються під впливом складного комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів. Цей процес, перш за все, детермінований характером переважаючих суспільних відносин, різноманітними видами діяльності і формами спілкування, цілеспрямованим вихованням, а також відображений у формуванні в підростаючого покоління ціннісного ставлення до людини. Це знайшло своє втілення у державних національних програмах "Освіта" ("Україна XXI століття"), "Діти України", Закон України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Концепція громадянського виховання". Продовженням визначених завдань стала "Національна доктрина розвитку освіти України у XXI століття", "Основні орієнтири виховання учнів 1-12-х класів загальноосвітніх навчальних закладах України", у якій виховання ціннісного ставлення до людини у підростаючого покоління розглядається як найважливіша потреба сьогодення.

Метою нашого дослідження є визначення теоретичних засад виховання в учнів початкової школи ціннісного ставлення до людини.

Різні аспекти ціннісного ставлення до людини досліджували І.Бех, В.Білоусова, Г.Ващенко, В.Киричок, О.Кононко, В.Кремень, В.Сухомлинський, К.Чорна.

Аналіз літературних і наукових джерел дає можливість виокремити три підходи у розгляді проблеми ціннісного ставлення до людини: філософський, соціально-психологічний і педагогічний.

У філософії людина завжди займала особливе місце. Ще античні філософи, досліджуючи проблему людських цінностей і ціннісного ставлення до людини, звертали особливу увагу на самопізнання людиною власних сутнісних сил та людську гідність. За Сократом, найвищою цінністю є людина. Її сутність полягає в її душі – розумових і моральних витоках. Цінності – це здатність розумно і морально управляти своїм життям, тобто бути успішним у ньому. У своїх діалогах Сократ доводить, що ціннісне ставлення до людини виражається у справедливому ставленні до неї. На його думку, справедлива людина є більш щасливою в своєму житті, ніж несправедлива. Можливість побачити благодатне, справедливе, правильне, на його думку є достатньою підставою для того, щоб здійснювати вчинки відповідно до морального закону, а це означає, що навчаючи людей розрізняти добро і зло, слід звертати увагу на самих себе, мати почуття власної гідності: “... добре, щоб людина знала, скільки вона вартує для інших, та намагалася коштувати дорожче” [5, с. 60].

Для Аристотеля ціннісне ставлення до іншої людини полягає у плануванні її гідності: “Хто в житті нічим не поступився для інших, всіх зневажає, той – цинічний, хто ж від усього готовий відмовитися заради іншого – і себе ставить нижче всіх, той – жертвний. А хто враховує інших, але ні перед ким не принижується, а з гідними людьми тримається належним чином, той – гордий” [1].

Людська особистість, за І. Кантом, наділена гідністю як носієм морального закону, а повага – те почуття, яке нам навіює моральний імператив. З цього приводу І. Кант писав: “Так само, як людина не може віддати себе ні за яку ціну (що суперечить самоповазі), саме так вона не може поставитися проти настільки ж необхідної поваги до інших, як до людей, натомість вона зобов’язана практично признавати гідність людства в усіх інших людях; таким чином, людина має зобов’язання виявляти повагу до оточуючих” [4].

Те, як ставляться до людини інші, більшою мірою визначає її ставлення до себе. Якщо людина – мета, то визначальними у ставленні до неї має бути довіра, доброзичливість, повага, толерантність. Людина, з погляду філософа, не може використовувати іншу людину (і навіть самого себе) як засіб, але завжди ставитись до неї як до мети. Отже у моральному законі і здатності наслідувати його закладено ціннісне ставлення до людини. Серед недоліків, які порушують обов'язок поваги до інших людей, І. Кант виділяв: по-перше, надмірність (вид честолюбства, за яким ми чекаємо від інших, щоб вони ставили себе нижче нас); по-друге, злослів'я (навмисне розголошення інформації, яка принижує людину) і, по-третє, знущання (легковажна прискіпливість і глузування – бажання позбутися власних помилок за рахунок інших).

Без сумніву, філософські погляди в різні епохи розвитку людської цивілізації впливали на формування ціннісного ставлення до людини.

На думку американського філософа ХХ ст. Е.Фромма, ціннісне ставлення до людини бере початок не з інтелекту особистості і не з глибини несвідомого, його джерелом є великий світ людської суб'єктивності та спонтанності. Ціннісне ставлення до людини відображає різні аспекти оточуючої дійсності. Зокрема філософ наголошував: “Гуманістичний принцип полягає у тому, що немає нічого більш високого і більш гідного, ніж людське життя” [11, с. 29].

В.Франкл у своїх працях зазначав, що ціннісне ставлення до людини тісно пов'язане з уявленням про сенс життя. Учений розглядав прагнення пошуку й реалізації людиною сенсу життя як вроджену мотиваційну тенденцію, властиву усім людям, що є двигуном поведінки і розвитку людини. У процесі пошуку сенсу життя формується світогляд, розширюється система цінностей, формується моральний стержень, який допомагає подолати перші життєві негаразди. Таким чином, цінності відіграють роль сенсу людського життя й виступають як смислові універсалиї.

Як вважають В.Блюмкін, О.Дробницький, В.Тугарінов та інші, поняття “ціннісне ставлення до людини” впливає з понять “цінність”, “ціннісна орієнтація”.

Наприклад, у працях сучасних філософів М.Бережного, М.Бокачова, А.Гусейнова, В.Давидова, Л.Єгорової, Н.Загородської, А.Здравомислова, А.Капно, В.Коблякова, Ю.Перова, О.Соколової, П.Таланчука, І.Фролова, Ю.Шрейдера аналізується ціннісне ставлення до людини у контексті гуманістичних цінностей.

У філософській літературі вивчення проблеми цінностей здійснювалося в 60-70-ті роки минулого століття В.Тугаріновим і О.Дробницьким. В.Тугарінов у своїй праці "Теория ценности в марксизме" виділяє такі групи цінностей:

- цінності життя (життя, здоров'я, радість життя, спілкування з людьми і т.ін.);
- цінності культури: матеріальні (техніка, житло, їжа, одяг тощо);
- соціально-політичні (громадський порядок, мир, безпека, свобода, рівність, справедливість, людяність);
- духовні (освіта, наука, мистецтво).

Дослідник визначає також два рівні цінностей: цінності, які ілюструють уявлення людини про сенс буття, свободу, і цінності, що слугують задоволенню інтересів та потреб людини.

Ціннісне ставлення до людини визначає мотиви поведінки відносно до її потреб, які відповідають уявленням про призначення людини, її гідності, ті моменти в мотивації поведінки, у яких проявляється самоствердження і свобода особистості.

Серед зарубіжних учених широкої популярності набули дослідження американського соціолога М.Рокича. На його підхід до концептуалізації і вибору відповідного методу мали вплив ідеї К.Клакхона і Р.Вільямса.

М.Рокич поділяє цінності на:

- термінальні – переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування зводиться до того, щоб її прагнули;
 - інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дії або властивість особистості переважає в певній ситуації.
- Згідно з М. Рокичом, є два рівні ієрархії: цінності-цілі, або кінцеві цілі існування і цінності-засоби, або способи поведінки особистості.

У психології ціннісне ставлення до людини вивчали І.Бех, М.Боришевський, Л.Божович, Б.Братусь, Л.Виготський,

Є.Клімов, І.Кон, Б.Круглов, К.Левіна, Д.Леонтьєв, Т.Титаренко, Ж.Піаже, Е.Помиткін, В.Швирков.

Так, досліджуючи соціально-психологічну природу ціннісного ставлення, С.Рубінштейн [6] показав, що, знаходячись у певній ієрархії життєвих цінностей, людина має вплив на іншу людину, детермінуючи її поведінку.

Психологи Б.Братусь, Л.Виготський, В.Давидов, С.Рубінштейн, В.Зінченко та ін. як основну характеристику розглядають категорію ціннісного ставлення до іншої людини, яка разом з категорією самовідповідності складає основу його напрямку.

С.Рубінштейн у своїй роботі "Буття і свідомість" зазначає: "Одна з перших умов життя людини – це інша людина. Ставлення до іншої людини, до людей складає сутність людського життя, її серцевину, "Серце" людини зіткане з її людських стосунків, те, чого вартує, визначається її ставленням до людей" [6, с. 262-263]. Світ цінностей – це, перш за все, світ культури в широкому розумінні цього слова, це сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості, її залежності – тих оцінок, в яких виражаються у духовному багатстві особистості.

Для С. Рубінштейна оцінка ціннісного ставлення до людини – це, в першу чергу, оцінка цінності морального рівня її життя для інших людей [7, с. 349-350].

На думку І. Беха, ціннісне ставлення до людини містить почуття цінності іншої людини, її моральної самобутності. Оскільки розвинене ставлення до іншої людини як цінності означає, по-перше, прагнення і здатність індивіда співпереживати у її радості й горі, по-друге, бажання її зрозуміти, по-третє, усіляке сприяння досягненню нею морально значущих цілей у повсякденній діяльності. Стратегічним орієнтиром у такій виховній діяльності має виступати людяність (доброта) як критерій високomorальної особистості. Єдиним оптимальним механізмом є виховання людяності саме людяністю, що сприятиме саморозвитку особистості. Розпочинати виховання у дитини почуття цінності іншої людини слід у дошкільному віці, коли інтенсивно проявляється психологічний механізм емпатії. Виховання у

дитини прагнення цінувати людину здійснюється двома шляхами. Перший з них – це докладне розкриття дитині позитивних рис оточуючих її людей: дорослих, старших дітей та ровесників. Другий шлях – виховання в дитини прагнення цінувати особистість людини – це попередження зневажливого ставлення до неї [2, с. 16].

Ціннісне ставлення визначається як суб'єктивне відображення в психіці й свідомості людини соціальних цінностей суспільства і природи в даних умовах, вони виражають відношення людини до матеріальних і духовних цінностей, відображаються в її поведінці; характеризують життєву позицію особистості, напрямок її намірів, її активності; вони представлені в ідеалах, цілях, переконаннях, інтересах, а також втілюються у вчинках. Включення ціннісних ставлень у структуру особистості дає змогу, на думку вчених, виявити найзагальніші соціальні детермінанти поведінки, витoki яких слід шукати в моралі, суспільній повсякденній життєдіяльності людини.

Ціннісне ставлення до людини є особливим аспектом гуманізації відносин, оскільки людина, що є їх суб'єктом, сама стає головною цінністю й безпосереднім об'єктом взаємодії. Ціннісне ставлення, визнання її найвищою цінністю містить також поведінкові аспекти культури людських взаємин, які в повсякденному житті мають вигляд різних "технологій" діяльності та поведінки [3].

Визначення ціннісного ставлення до людини школярів дозволяє окреслити найбільш актуальний напрямок організації навчально-виховного процесу у школі. Суттєвою особливістю цінностей навчально-виховного процесу є їх педагогічна інтерпретація. Зміст кожної групи цінностей може бути висвітлений через сукупність передових ідей.

Людина, на думку В.Сухомлинського, завжди є найвищою цінністю. Він писав, що "світ вступає у вік Людини. Більш, ніж коли б то не було, ми зобов'язані думати тепер про те, що ми вкладаємо в душу людини" [8, с. 533].

Бажання бути хорошим, виявлення цього бажання в активній поведінці – найважливіша передумова виховання таких моральних цінностей, як творення краси й радості для

людей, чуйність і привітність, людяність, уміння серцем відчувати іншу людину, правильне бачення добра і зла, совість, відповідальність, толерантність, почуття власної гідності. “Найголовніше – в тому, щоб учити дитину бачити і почувати, розуміти й переживати всім серцем, що вона живе серед людей і що найголовніша людська радість – жити для людей”, – так стверджує В.Сухомлинський [9, с. 219]. Осягаючи ці моральні цінності, дитина вчиться вимірювати себе найвищою мірою людської гідності, вона ніби бачить себе очима суспільства, вдумливо і вимогливо аналізує свої вчинки, свою поведінку. Піклування людини про людину педагог вважав одним із головних принципів виховання школярів. У своїх творах видатний педагог неодноразово підкреслював особливе значення виховання в учнів початкової школи високоморальних почуттів, формування моральної чутливості до життєвих ситуацій оточення, стверджуючи, що, чим глибші почуття, що переживають діти, тим більше вони замислюються над сутністю цих явищ, виявляючи власне ставлення до них.

На сьогодні в педагогічній теорії і практиці напрацьований ґрунтовний пласт досліджень з даної проблеми.

Так, у працях А.Шемшуріної розкрито психолого-педагогічні механізми ціннісного ставлення до людей у контексті виховання етичної культури школярів.

Проблема ціннісного ставлення до людини знайшла своє висвітлення і в працях Н.Щуркової. Уміння “бачити” почуття іншого, “чути” і розуміти радість і біль оточуючих – це одне із головних умов формування власне етичної свідомості. Людина – істота суспільна, колективна діяльність, спілкування є основою її саморозвитку. У працях Н.Щуркової глибоко розкриті механізми становлення моральної поведінки. Основою її є особистісне ставлення до людей: “Вихід на етику стосунків розпочинається там, і тільки там, де перед людиною появляється Інший і цей Інший не залишається непоміченим. Тому дозволимо сказати, що міра етичності визначається мірою уваги до іншої людини” [10, с. 13].

Система цінностей – це дійова сторона суспільної свідомості, взятої в єдності всіх її форм. У системі цінностей

знаходить своє відображення міра рішучості, готовності особистості до змін у світі. Система ціннісного ставлення до людини, яка характеризує систему даного суспільства або певне культурне середовище, є результатом духовної праці, яка здійснюється всім суспільством. Формування ціннісного ставлення до людини в більшій мірі сприяє процесу розвитку особистості в цілому. Виховуючи в людині милосердя, потребу піклуватися про інших, інтерес до неповторної індивідуальності кожного, вимогливості до себе, терпимості та подібні їм чесноти, ми формуємо не тільки ставлення людини до інших і до самої себе, але й закладаємо в структуру особистості динаміку, яка буде найсильніше впливати на вияв нею ставлення до інших сторін навколишньої дійсності.

Для цілеспрямування і планування виховних взаємодій необхідно визначити сферу впливу, тобто те, що потребує особистої участі. Заради ціннісного ставлення до іншої людини потрібно усвідомити і зрозуміти цінність власного життя і свого "Я". Однак, часто кризові явища у соціальній і моральній сферах суперечать не лише гуманістичним цінностям й природній суті людини, що призводить до втрат молоддю моральних орієнтирів. Відірваність раціонального знання від етичного виховання перетворює людину лише на пізнавального суб'єкта. Пізнання, яке здобувається індивідом через переживання і емоційну сферу, стимулює формування переконань стосовно ціннісного ставлення до іншої людини, сприяє усвідомленню цінності людського життя. Хоча ця проблема в ЗМІ приділяється мало уваги. Аналіз уроків у школах, занять у ВНЗ переконує в тому, що проблема ціннісного ставлення до людини, на жаль, сьогодні не вирішується. Формування людини не може зводитися тільки до засвоєння соціального досвіду. Необхідне звернення до суті, вироблення особливого ставлення до таких життєвих цінностей, як добро і зло, мир і спокій інших людей. Відчуження від життя інших, відсутність співчуття і співпереживання суперечить нашій національній культурі. "Дефіцит милосердя" призводить до того, що ненавмисне нанесення шкоди іншим набуває широкого розмаху.

Безмежна відповідальність за все живе на землі є особистісно-професійним обов'язком учителя. Йому випало жити і працювати в складних обставинах, обмірковувати різноманітні події, вибирати свою моральну позицію.

Гостра моральна проблема на сучасному етапі розвитку нашого суспільства потребує суттєвих змін у підході до навчально-виховного процесу школи. Елементарні уявлення про "добро" і "зло" діти отримують у сім'ї й у дитячому садку. Батьки знайомлять дітей з моральними основами. У дитячому садку проводяться спеціальні заняття з культури поведінки, які враховують рівень розвитку дітей, необхідності з їх боку ціннісного ставлення до людей. Вступ до школи суттєво змінює спосіб життя, зміст і організацію діяльності дитини. Учитель у постійній взаємодії з учнями навчає їх діяти у відповідності з морально-етичними цінностями, які згодом виступають орієнтирами позитивної поведінки, ціннісних стосунків з людьми, які виступають необхідною умовою морального розвитку. Водночас на сьогодні не має програм, які б змогли б забезпечити систематичний, цілеспрямований вплив на дитину. У запропонованих дітям навчальних дисциплінах недостатньо уваги приділяється вивченню моральних стосунків між людьми, розвитку знань етичних понять, стосовно ціннісного ставлення до людини.

Таким чином, осмислення різних наукових підходів, чисельних наукових поглядів і сучасних ідей з зазначеної проблеми дозволило зробити висновок, що на сьогодні в науці не склалося єдиної думки про сутність ціннісного ставлення до людини, та особливості її виховання у дітей різних вікових груп, зокрема в учнів початкової школи. Проблема на сьогодні потребує сучасних методичних розробок, виховних технологій тощо.

Література:

1. Аристотель. Эвдемова Книга Г (III) /Аристотель // Вопросы философии. – 2002. – №1.
2. Бех І.Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини / Іван Дмитрович Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – №2(16). – С.16-23.

3. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: Монографія. / Валентина Олексіївна Білоусова – К.: ІЗМН, 1997. – 192 с.
4. Кант И. Метафизика нравов в двух частях 1797. Ч.2. // Кант И., Гегель Г.В., Шеллинг Ф.В., Немецкая классическая философия: В 2-х т. – Т.1. – М.: Эксимо-Пресс, Харьков: Фолио, 2000. – 284 с.
5. Ксенофонт. Полное собрание починений: В 2-х т. / Ксенофонт СПб, 1887. – Т.2.
6. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание / С.Л. Рубинштейн – М.: АН СССР, 1957. – С. 262-263.
7. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн // Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1973. – С. 255-420.
8. Сухомлинський В.О. Про деякі питання морального виховання / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – К., 1977. – Т.4. – С. 526-560.
9. Сухомлинський В.О. Народження добра / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – К., 1977. – Т.5. – С. 217-225.
10. Щуркова Н.Е. Нравственные упражнения в системе воспитания подростка: Дис. ... канд. пед. наук. / Н.Е. Щуркова. - М., 1965. – 190 с.
11. Фромм Э. Психоанализ и этика / Эрих Фромм – М.: Республика, 1993. – 415 с.

Статья посвящена актуальной проблеме воспитания ценностного отношения к человеку. Основывается необходимость дальнейших разработок методик и технологий воспитания ценностного отношения к человеку, начиная с дошкольного возраста.

Ключевые слова: воспитание, ценностное отношение к человеку.

Article is devoted to the actual problem of the formation of value relevance to humans. The necessity of further development of educational methods and technologies, ranging from preschool level.

Keywords: the formation, value relevance to humans.

ЗМІСТ

- А.Е. Бойко, м. Київ**
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНУ
САМОВИРАЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ 3
- В.Л. Антонішина, м. Миколаїв**
ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ КРЕАТИВНОСТІ
В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ 11
- А.В. Аносова, м. Біла Церква**
ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ
СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА
ПРОБЛЕМА 19
- О.В. Ткачук, м. Хмельницький**
СОЦІЛЬНО-ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ:
СПІВВІДНОШЕННЯ НАУКОВИХ КАТЕГОРІЙ 28
- Л.І. Іванченко, м. Черкаси**
ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
В УМОВАХ СУЧАСНИХ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН 37
- Н.О. Міма, м. Слов'янськ**
СУЧАСНЕ ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ:
ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ 45
- С.В. Удовицька, м. Київ**
АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ
РОБОТИ З ВИХОВАННЯ ГІДНОСТІ МОЛОДШИХ
ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ 53
- О.О. Метельська, м. Київ**
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ 60
- О.В. Оксенюк, м. Рівне**
НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ
У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ
(У КОНТЕКСТІ ДУХОВНОСТІ) 69

- Т.В. Олинець, м. Кам'янець-Подільський**
ФОРМУВАННЯ КРОС-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У
МОЛОДІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА 77
- С.А. Гаряча, м. Черкаси**
ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ
ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У
ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ 88
- О.С. Шестобуз, м. Чернівці**
ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ ДУМКИ ПРО КУЛЬТУРУ
СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 99
- Н.П. Романів, м. Кременець**
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ
ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
ДО СВОЇХ ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ 109
- О.П. Третьак, м. Кіровоград**
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ
ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ 117
- І.М. Шкільна, м. Київ**
ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ БАЗОВИХ ГУМАНІСТИЧНИХ
ЦІННОСТЕЙ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНИХ
УМОВАХ 127
- М.В. Ратко, м. Мелітополь**
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ 138
- Л.І. Нежданова, м. Вінниця**
ВИКОРИСТАННЯ ІКТ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ З
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ
ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ .. 148
- Т.В. Петренко, м. Київ**
ВИХОВАННЯ САМОПОВАГИ У МОЛОДІ В ІСТОРІЇ І
ТЕОРІЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ 159
- Н.О. Максимовська, м. Харків**
СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ДОЗВІЛЛЯ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 170